

**Марина Валеріївна Коновальчук,**

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Чернігівського національного педагогічного
університету імені Т. Г. Шевченка,
завідувач Чернігівського регіонального центру
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
м. Чернігів, Україна

УДК 376-015.45

ВИЯВЛЕННЯ І ПІДТРИМКА ХУДОЖНЬО ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІКИ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ

В статті розглядаються особливості сучасної художественної одареності, аналізуються проблеми її самоідентифікації, внутрішніх пошуків, творчих пріоритетів. Робляться спроби визначення шляхів її підтримки в рамках цілісного походу в освіті та педагогіці життєтворчості, підкреслюється вирішальна роль педагога-фасилітатора в цьому процесі.

Ключевые слова: гуманістична парадигма освіти, художественно одарена людина, фасилітація творчого розвитку, педагогіка життєтворчості.

In article features contemporary of art gifted person, analyzes the problems of identity, internal research and creative priorities. Attempts to identify ways to support under value approach in education and pedagogy of creative, stressed the crucial role of the teacher-facilitator in this process.

Key words: humanistic paradigm of education, artistically gifted person, facilitation of creative development, pedagogy of creative.

На початку третього тисячоліття ми є свідками загострення соціальних духовно-світоглядних проблем, суперечностей між типом культури нового інформаційного суспільства і традиційною системою освіти з її недооцінкою евристичного та духовного потенціалу людини.

Усі явища нашого життя, які прийнято називати «бездуховність» - емоційна тупість, відсутність милосердя, екологічної свідомості, історичної пам'яті, ініціативи, утилітарне ставлення до всього у світі і т. д. значною мірою пов'язані з неповноцінним духовно-творчим вихованням особистості у дитинстві.

Тому, на думку багатьох сучасних педагогів, на зміну парадигми знань як форми пізнання дійсності має прийти ціннісна парадигма виховання як способу самовдосконалення особистості і створення нею власного буття (І. Бех, О. Донченко, О. Савченко, В. Личкова та ін.).

Гуманізація освіти передбачає суттєвий поворот вищої школи до суб'єктів навчання – учнів, студентів, повазі до них як до особистості, довіри до них, прийняття їх особистісних цілей, запитів та інтересів, створенню сприятливих умов для розкриття їх індивідуальності. Створення середовища взаємодовіри,

співтворчості, в якому враховуються індивідуальні особливості особистості, сприяє олюдненню навчально-виховної діяльності.

Художньо обдарована людина (дитина, підліток, юнак) має розвинену мотиваційну складову (у якій ведучу роль відіграє творча активність, енергопотенціал, нестримний внутрішній потяг до самореалізації), емоційно-ціннісне ставлення до світу (чутливість до світу, увага до власного внутрішнього світу та інших людей) та креативність (критичність мислення, уява, генерування ідей). Ці якості можуть стати передумовою появи духовної кризи особистості, що спричинена не співвідносністю між реаліями, прагматизмом життя і внутрішніми бажаннями, творчими потягами.

Підтримати таку особистість у її духовно-творчих пошуках, націлити на реалізацію власного призначення є одним із завдань школи – як загальноосвітньої, так і вищої. Пошук шляхів реалізації цього завдання ми бачимо через реалізацію ідей педагогіки життєтворчості.

Отже, метою нашого дослідження є з'ясування особливостей виявлення та підтримки художньо обдарованої дитини та з'ясування можливостей у цьому процесі педагогіки життєтворчості як гуманістично-



ціннісної освітньої концепції, спрямованої на збереження та розвиток духовного світу особистості, яка успішно творить свою долю, здатна змінювати на краще своє життя та життя своєї країни.

Розберемося, що ж таке художня обдарованість. Психологічна енциклопедія дає таке тлумачення обдарованості – «це якісно своєрідне поєднання здібностей, що є запорукою успішного виконання конкретної діяльності» [7].

На нашу думку, співзвучним вищевикладеним тенденціям розвитку суспільства і освіти є визначення В. Д. Шарикова: обдарованість не зводиться ні до особливої здатності, ні до їх суми, але визначається, як системна якість спільно працюючих і, особливим чином структурованих функціональних систем, що реалізують психічні функції, включені в індивідуальну діяльність, мають індивідуальну міру виразності, можуть проявлятися в екстраординарних досягненнях, а можуть знаходитися в латентному стані [7].

Художню обдарованість дитини можна визначити як її бажання і здатність створювати виразні образи засобами певного виду мистецтва (образотворчого, музичного, літературного, театрального тощо). Разом з тим, необхідно сказати, що існує декілька підходів до тлумачення дефініції «художня обдарованість». Її використовують у двох значеннях як: загальновікової художньої обдарованості та індивідуальної (О. О. Мелік-Пашаєв).

Відомо, молодший шкільний вік – сензитивний період для прояву художніх здібностей, так як діти у цей період емоційні, вразливі, схильні до фантазувань, вирізняються свіжістю погляду на світ. У таких сприятливих обставинах на фоні розквіту загальновікової художньої обдарованості обов'язково виокремляться, швидше знайдуть себе ті діти, які мають індивідуальну обдарованість, хто, можливо, народжений, щоб реалізувати свій потенціал саме у мистецтві, а не в іншій сфері людської діяльності.

Як правило, художньо обдарованим дітям властива емоційна чутливість, увага до внутрішнього світу інших людей, вони мають багатий емоційно-асоціативний досвід, розвинене образне мислення, схильність до фантазування. Вони часто є оригінальними у поведінці та спілкуванні, використовують особливі способи спілкування з дорослими й однолітками, виявляють високий рівень здібностей спілкуватися не лише словесно, а й за допомогою невербальних засобів (міміки, жестів, інтонації тощо). Ці діти випереджають однолітків у моральному розвитку, активно прагнуть добра, справедливості, правди, виявляють інтерес до всіх духовних цінностей. Не уникають вони відповідальності, пред'являють високі вимоги до себе, самокритичні; не люблять, коли до них ставляться із захопленням, обговорюють їхню винятковість, талановитість.

Серед багатьох духовно-моральних питань художньо обдарована особистість завжди відчуває складнощі із важливим: хто я? куди йду? що шукаю? чи є у

мене душа? як їй догодити? Пошук шляхів до щастя, успіху, самореалізації, психологічного комфорту, соціального здоров'я в наш цивілізований час ведеться занадто хаотично, а головне – за межами себе, людина ототожнила себе з рацією, а отже, втратила спокій і щастя [1].

Здатність чути внутрішнього себе, як складової художньо-творчих здібностей особистості, не розвивають ні у навчальному закладі, ні в стихійному інформаційному середовищі. Особливо це відчувають художньо обдаровані діти, тобто ті, хто має розвинену емоційно-ціннісну сферу, творчу уяву, нестандартне мислення. Внутрішнє духовне життя «правильно соціалізованої», але відірваної від власних коренів людини існує як міраж, або як привід для внутрішніх особистісних конфліктів, що не завжди виконують конструктивну роль.

Особистість опиняється на роздоріжжі смислів: соціалізованого і внутрішньо сакрального, унікального, того, який не зникає зі зникненням соціальної заангажованості. Принцип «соціальний стимул – соціальна реакція» діє і на сучасних студентів, зокрема, перевантаження інформацією, необхідність за будь-яку ціну набрати необхідну кількість балів нівелює духовні важелі навчального процесу, цінність пізнання, можливість самоідентифікації, самовизначення, самопрояву через освітній шлях, що пролягає через вищу школу.

Ще одна проблема, що стоїть на заваді духовно-творчому становленню обдарованої особистості – її не вчать вірити у власні сили. Народна мудрість стверджує, що віра відкриває і закриває двері. Якщо людина вірить, що вона не творча – для неї закриті двері у творчість. Якщо вона повірить у свої сили і навчиться працювати натхненно, стане творцем. Можна сперечатися з приводу цього твердження і казати про біологічні задатки, що обумовлюють здатність до творчої діяльності.

Разом з тим, якщо врахувати той факт, що більшість дослідників (О. О. Мелік-Пашаєв, В. О. Салєєв та ін.) називають провідним компонентом творчих здібностей мотивацію, то стає зрозумілим, наскільки важливо підтримувати потяг дитини до певного виду творчості та бажання творити, плекати інтереси та схильності, заохочувати до пошукової діяльності.

У зв'язку з цим, доцільно навести оригінальний і «креативний» погляд на розуміння сутності творчості та творчої діяльності відомого східного мислителя Ошо [6]. Наведемо декілька його тверджень.

Творчість – це, в першу чергу, любов до того, що ти робиш.

Творча дія збільшує красу світу.

Творчість – це завжди ризик. Творчі люди – хоробрі. Вони не бояться бути несхожими на інших. Вони ризикують і створюють те, чого раніше не було.

Творець приносить світу дарування. Йому є що дати світу. Творча людина – це завжди відкриття. Стань творчим – і глибоко всередині ти будеш багатшим з людей!



Ти не можеш залишитися таким же, яким був, після творчого акту. У процесі творчості ти стаєш новим.

Не кожен здатний бути музикантом, поетом, художником, але кожен може бути творчим.

Додай творчості до кожної своєї дії, справи, і тоді життя стане осмисленим і цікавим.

Якщо людина продовжує розкладати відомі речі з місця на місце – вона не творець. Вона просто комбінатор, і так роблять 98% людей. Справжня творча людина – це та, яка вносить «дещо» з невідомого світу у відомий.

Коли з життя іде творець, він залишає світ після себе трішечки кращим.

Дійсно, творча людина – активний учасник життя, а не тільки його глядач. На жаль, ми 24 години на добу виступаємо переважно у пасивній ролі: дивимося телевізор, читаємо газети, добре, якщо ще споглядаємо інколи картини, ходимо до театру, кіно. Так, всередині нас іде копітка робота – ми співпереживаємо, накопичуємо враження, слухаємо, бачимо, спостерігаємо, якоюсь мірою виступаємо співтворцями, але лише частково. Тільки тоді, коли людина вчиться бути по-справжньому вільною і творчою, вона стає творцем життя.

На цьому наголошує сучасна концепція педагогіки життєтворчості [8]. В ній стверджується розуміння життя, як акту творчості, коли особистість розробляє і здійснює свій життєвий проект і несе відповідальність за особисту долю (Р. А. Ануфрієва, І. Г. Єрмаков, В. Д. Повзун, Л. В. Сохань та ін.).

Педагогіка творчості, на нашу думку, є тією концепцією, в рамках якої доцільно говорити про духовно-творчий розвиток художньо обдарованої особистості, в межах якої, можливим є повноцінне розгортання сутнісних основ творчої особистості, її самоактуалізація, самоствердження, самореабілітація, самопрогнозування, самоприйняття, самоаналіз, самооцінка тощо.

Життєтворчість розуміється дослідниками (В. М. Доній, Г. М. Несен, Л. В. Сохань, І. Г. Єрмаков та ін.) як духовно-практична діяльність особистості, спрямована на творче проектування і здійснення свого життя. Розроблюючи, коригуючи і здійснюючи життєвий сценарій, особистість оволодіває мистецтвом жити, в основі якого лежать засоби, методи і технології життєтворчості [5].

У контексті педагогіки життєтворчості школа має стати інститутом збереження та зміцнення фізичного, психічного, морального, духовного здоров'я особистості. Захисна, людинозберігаюча функція педагогіки в такому ракурсі стає домінуючою.

Український вчений І. Єрмаков, один із розробників наукових та практичних засад педагогіки життєтворчості, стверджує: «Кожна дитина – проект світу. І несе в собі особливу місію. У цих глибоких за змістом словах закладено суть педагогіки життєтворчості у ХХІ ст., коли перед людством постає завдання – створити нову сутність, оскільки бути людиною – означає стати нею, і це нескінченний процес самотворення» [4].

З позиції педагогіки життєтворчості духовність є невід'ємним компонентом життєвої компетентності й розглядається в педагогіці життєтворчості, як здатність людини, що забезпечує ціннісно-смислову інтеріоризацію. «Духовність демонструє себе, як здатність особистості до засвоєння, інтеграції та ієрархізації цінностей і смислів» [5]. Вона відкриває для людини цінності творчості, свободи, обрії досконалості, «виступає, як ціннісний вимір буття внутрішнього та зовнішнього в їх єдності, його співвіднесеність з вічністю, а не повсякденністю, з устремлінням до Істини, Добра, Краси» [4].

Духовність означає любовне ставлення до світу (зовнішнього й внутрішнього), це здатність особистості переживати себе та інше, як цінність, тому відкриває й народжує прекрасне в людині й у світі. Любов пов'язана з вірою як всевладним внутрішнім духовним тяжінням особистості. Усе життя особистості є реалізацією й демонстрацією того, у що вона вірить. Любов також пов'язана з надією, як необхідним знаряддям бачення життєвої перспективи. Людина плекає надію, тобто, сприймає майбутнє, де бажане й життєво необхідне бачиться й очікується, як реальність, що має здійснитись. Віра, надія, любов виступають важливими екзистенціалами духовності, зумовлюючи й уможливаючи процес життєтворчості, є необхідними складовими життєвої компетентності.

Драма художньо обдарованої дитини полягає в тому, що її поведінка, переживання і саме життя можуть опинитися, і, як правило, реально виявляються, лише засобами, обслуговуваними ті чи інші потреби оточуючих його дорослих: вчителів, вихователів, психологів та батьків. Власне життя дитини стає при цьому виключно життям для ... Так вона, стаючи більш вихованою, поступово позбавляється обдарованості, обмінюючи її на визнання, похвалу, турботу, увагу тощо.

Разом із цим, вона втрачає власне життя, переживання, дії, а також себе. Вона стає здатною відчувати лише такі емоції, що дозволяють відчувати успадковані від батьків та вчителів. Депресії і душевна спустошеність є розплатою за цей самоконтроль. Справжнє «Я» ніяк не виявляється, оскільки залишилося в нерозвиненому стані, тому вони і не можуть творити, адже творчо – це означає самостійно і виразно проявляти внутрішній світ.

Трагізм ситуації полягає в тому, що дорослі виявляються також безпорадні. Вони, по-перше, не підозрюють про те, що обдарована дитина, яка опинилася у сфері їх впливу, для них лише компенсація їх нереалізованих і витіснених у несвідоме потреб, а по-друге, навіть усвідомивши це, нічого не можуть вдіяти. У такому випадку батьків та вчителів необхідно попередити про педагогічні пастки, що стосуються художнього розвитку особистості дитини та стають на заваді повноцінного художньо-творчого розвитку. До них російський психолог А. Кулемзіна відносить:



– перевантаження навчальними та розвивальними видами діяльності (гуртки, клуби, факультативи), де художньо обдарована дитина є учасником діяльності, організованої для неї іншими;

– відсутність права вибору;
– приховані або явні маніпуляції обдарованістю дитини для досягнення будь-яких професійних цілей без врахування криз дитячої обдарованості, періодів спаду, пауз у розвитку дитини;

– порівняння дитини з іншими дітьми або висування різного роду зразків, стандартів особистості, характеру, поведінки, продуктів діяльності;

– недостатні прояви свободи, любові, поваги;
– неврахування ролі унікальності особистості в генезі розвитку обдарованості;

– оціночні судження, що відносяться до особистості дитини, а не до її вчинків;

– примус грати роль обдарованої дитини, відповідати уявленням дорослих про те, якою дитина повинна бути [2].

Учителю необхідно пам'ятати, що роботи художньо обдарованої дитини, можуть програвати на фоні інших тому, що вона мимовільно ставить перед собою більш глибокі, складні змістові задачі, для розв'язання яких у неї немає достатніх засобів. Учитель-фасилітатор розуміє, що головною ознакою обдарованості можуть стати не наявність досягнень, а стійка потреба у заняттях мистецтвом. Як висловився видатний письменник ХХ століття Томас Манн: «Талант – це потреба». Потреба втілювати в образах, «довіряти» образам більш важливий, ціннісно значущий зміст свого життя.

Разом з тим, необхідно зауважити, що у віці, коли «кожна дитина – художник», у педагога-фасилітатора немає виняткової потреби розрізняти родову та індивідуальну художню обдарованість. Дослідник художньої обдарованості О.О.Мелік-Пашаєв застерігає, що непотрібно і, навіть, шкідливо виявляти «особливо обдарованих» дітей, нав'язувати їм професійне майбутнє. Це не означає, що художні здібності дітей прирівнюються, однак не слід намагатися за допомогою примітивних тестових методик форсувати розвиток обдарованості, порушуючи природний хід дитячого життя.

Отже, підтримка художнього розвитку дитини передбачає можливість «дозріти», побути просто

дитиною, якій, для того щоб вирости в художньо обдарованого дорослого, необхідно пройти шлях самопізнання. Психолого-педагогічний супровід розвитку художньо обдарованої дитини передбачає акценти не на передачу інформації, знань і досвіду, а на «розвиток і саморозвиток учнів, як суб'єктів культури, творців і проектувальників свого життя», підтримку в її духовно-творчих пошуках, націлення на реалізацію власного призначення.

Використані літературні джерела

1. *Донченко Е. А.* Фрактальная психология: доглубинные основания индивидуальной и социальной жизни [Текст] / Е. А. Донченко. – К. : Знання, 2005. – 323 с.

2. *Кулемзина А. В.* Детская одаренность: Психолого-педагогическое исследование. Томск, 1999 / [Електронний ресурс] / http://www.rusnauka.com /20_PRNiT_2007/ Pedagogica/23997.doc.htm

3. *Масол Л. М.* Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія [Текст] / Л. М. Масол. – К.: Промінь, 2006. – 432 с.

4. Мистецтво життєтворчості особистості: Наук.-метод. посіб.: У 2 ч. / За ред. В. М. Доній, Г. М. Несен, Л. В. Сохань, І. Г. Єрмаков та ін. – К., ІЗМН, 1997. – Ч. 1: Теорія і технологія життєтворчості. – 392 с.

5. Мистецтво життєтворчості особистості: Наук.-метод. посіб.: У 2 ч. / За ред. В. М. Доній, Г. М. Несен, Л. В. Сохань, І. Г. Єрмаков та ін. – К., ІЗМН, 1997. – Ч. 2: Життєтворчий потенціал нової школи. – 936 с.

6. *Ошо.* Творчество – высвобождение внутренних сил // <http://www.simen.ru /literature/tvorit/>

7. Психологічна енциклопедія / Автор і упор. О. М. Степанов. – К.: Академвидав, 2006. – 424с.

8. Психологія і педагогіка життєтворчості / За ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, В. О. Тихоновича. – К.: ІЗМН, 1996. – 792 с.

9. *Рибалка В. В.* Психологія розвитку творчо обдарованої особистості: наук.-мет. посіб. [Текст] / В. В. Рибалка; НАПН України, Ін-т обдарованої дитини, 2010. – 442 с.

10. *Савенков А. И.* Детская одаренность: развитие средствами искусства. – М.: Педагогическое общество России, 1999. – 220 с.